

Chương IV

Lý Huế

Lý Huế là một loại hát rất đặc biệt, hòa hợp giữa hò bình dân và ca nhạc thính phòng, mang hai đặc-tính dân-gian và bác-học.

Lý là hát nhưng còn có nghĩa là làng. Lý là một loại dân ca. Bất cứ ca dao nào cũng có thể đưa vào lý. Nội dung hoặc mấy chữ đầu của câu ca dao dùng để đặt tên cho làn điệu lý. Ví dụ : lý ngựa ô, lý con sáo ở Huế; lý con quạ, lý con cá, lý cây chanh ở miền nam Trung Việt và Nam Việt.

Đặc biệt lý huế là những ca khúc hoàn-chỉnh về giai-điệu, chứng tỏ những người sáng tác phải là những nhạc-công có trình độ nhạc-lý cao. Tên gọi của phần lớn các làn điệu lý vừa có tính cách bác-học, vừa có tính cách bình dân. Ví dụ : Lý Hoài Nam còn có tên là lý Chiều Chiều hoặc lý Qua Đèo; lý Giang Nam còn gọi là lý Con Sáo; lý Tiểu Khúc còn gọi là lý Chuồn Chuồn. Lý Huế là những bài hát chơi trong dân gian, nhưng cũng được trình

diễn trong các buổi ca nhạc thính phòng như những bài ca Huế chính thống.

Một đặc điểm nữa của lý Huế là tuy cùng một nội dung, nhưng do tiếng đệm khác nhau, nên có tên khác nhau. Ví dụ : Bài lý Con Sáo nếu hát vui với tiếng đệm **tình tang** thì gọi là lý Tình Tang, nếu hát buồn với tiếng đệm **ư hư** thì gọi là lý Thày Tu (hơi Thiên).

Xuất phát từ xứ Huế, các bài lý đã lan truyền khắp nơi và biến thể theo giọng nói của từng địa phương, nhất là miền nam Trung Việt và Nam Việt. Nhiều điệu lý Con Sáo ở Bắc và Nam mang âm hưởng của lý Con Sáo xứ Huế. Lý **Ngựa Ô** của xứ Huế đã vượt đèo Hải Vân đi ngang Quảng Nam biến đổi thành bài lý **Ba Con Ngựa**, rồi vào Nam Việt thành nhiều bài lý con ngựa mang tên các tỉnh Nam Việt (Bến Tre, Gò Công, Cần Thơ, ...). Xứ Huế có vào khoảng 30 làn điệu lý.

Lý Huế là một hiện-tượng độc-đáo trong nền âm nhạc cổ truyền của dân tộc.

*

Lý Hoài Nam

(Lý Chiều Chiều, lý Qua Đèo)

Phần văn học

Chiều chiều dất bạn qua đèo.

Chim kêu bên nớ vượn trèo bên ni.

Phần lời ca

Chiều chiều dất bạn ơ dất ơ bạn đèo qua đèo, ta là đèo qua đèo.

Chim kêu chim kêu, tình kêu bên nớ, Úy oá! Chi rúa! Chi rúa! Ơi hỡi vượn trèo, vượn trèo tà là ni bên ni, ta là ni bên ni, ơ hỡi vượn trèo, trèo bên ni.

Lý ngựa ô

Phần văn học

Ngựa ô anh thắng kiệu vàng,

Đem tra khớp bạc đưa chàng về dinh.

Phần lời ca

Ngựa ô lạ ngựa ô,

Yêng thắng kiệu vàng, ơ bạn chung tình, ơ bạn là bạn mình ơ.

Yêng tra a yêng tra tra,
Yêng tra khớp bạc, bộ lục lạc đồng đen.
Một bộ lá sen, dây cương nhuộm thắm,
Một cặp tin trắng, tình tang non tang
tình.

Tình tang non tang tình.

Thiếp đưa chành dinh lại lên dinh,
Thiếp đưa chàng dinh lại lên dinh.

Lý tử vi

(Lý trăm huê (1))

Phần văn học

Tử vi đầu dải nắng sương,
Huê cam, huê quít biết thương huê nào ?
Anh thương huê mận, huê đào,
Còn bông huê cúc biết vào tay ai ?
Ơi này ơi ! Thắm thắm chớ phai,
Tưởng như hoa lài mà lại thơm lâu.
Người ơi chớ phụ hoa ngâu,
Tham nơi phú quý đi hầu mẫu đơn.
Em tìm anh trăm giận trăm hờn;
Ước sao cho gặp hỏi lòng sao thay ?
Có thương xích lại gần đây.
Đừng còn mơ ước nước mây trên đèo.
Trèo lên hòn đá cheo leo,
Khác nào nổi mẹ khóc nghèo phận con.

Tìm anh khắp cả núi non.

Phần lời ca

Dầu dãi nắng ơ sương,

Tử vi a dầu dãi nắng sương.

Huê cam tình như huê quít biết hây hơ
thương huê nào ?

Anh thương huê mạn huê hơ đào,

Huê hây hơ mạn huê đào,

Anh thương huê mạn huê hơ đào,

Còn bông mờ như (2) huê cúc biết hây hơ
vào tay ai ?

Oi người ơi ! Thăm thăm chớ phai ...

Lý nam xang

Phần văn học

I/ Làm người phải có ngũ luân,

Nếu mà thiếu một mười phân thẹn
thường.

II/ Giàu nghèo chỉ một giấc mơ,

Sang giàu rồi lại bần cơ sự thường.

III/ Giàu lòng nhân nghĩa mọi bề,

Mới là đá tạc vàng ghi chữ giàu.

Phần lời ca

Làm người phải có a luân ngũ luân, a
luân ngũ luân,

Nếu bằng tình như thiếu một a ơi a
mười phần mười phần thẹn thường.

U xang, u xang u liu phần mười phân
mười phân thẹn thường.

Giàu nghèo chỉ một a mơ giấc mơ a mơ
giấc mơ.

Sang giàu tình như rồi lại a i a bản cơ,
bản cơ sự thường.

U, xang u xang liu, phần bản cơ, bản cơ
sự thường.

.....

Lý ta lý

Phần văn học

Đến đây thì ở lại đây,
Bao giờ bén rễ xanh cây mới về.
Ra về rằng được mà về,
Non nước lời thề anh để lại cho ai ?
Trăm năm ai chớ bỏ ai,
Chỉ thù thành gấm, sắt mài thành kim.

Phần lời ca

Tới đây thì ở mà lại đây ơ,
Ta lý, lý tan tình ơ,
Ta lý lý tình tang a bạn ơi a ta hò.
Anh về rằng được mà về ơ ta.
Lý lý tan tình, ơ ta lý lý tình tang, a bạn
ơ, a ta hò.

Non nước lời thề anh để lại cho ai a,
Ta lý lý tình tang a bạn ơi, a ta hò.

Lý dạ khúc (Lý năm canh)

Phần văn học

Canh một thơ thần vào ra,
Chờ trăng, trăng xế, chờ ba, ba tàn (3);
Canh hai thấp ngọn đèn loan,
Chờ người quân tử thở than đôi lời;
Canh ba sương nhuộm cảnh mai,
Bóng trăng em ngỡ bóng ai mơ màng;
Canh tư xích cửa then vàng,
Một mình vò võ đêm trăng xế lần;
Canh năm mê mẩn tâm thần,
Đêm tàn, trăng lụn (4), rạng đông lên rồi.

Phần lời ca

Canh một thơ thần oi ra vào, ra vào ra oi
mà thơ thần vào ra,

Chờ trăng tình như trăng xế a ôi a chờ
ba, chờ ba, ba tàn.

Thấp ngọn ơ loan đèn loan, đèn loan ơ
mà thấp ngọn đèn loan.

Chờ người tình như quân tử a ôi a thở
than, thở than đôi lời.

.....

Lý con sáo Huế

(Bốn điệu)

Phần văn học

Ai đem con sáo sang sông,
Nên chi con sáo sổ lồng bay xa.

Phần lời ca

I/ Điệu Giang Nam:

Ai a ơ đem, ai đem con sáo ư hư hư.
sang sang sang sang sang sang sông, con
sáo sang sông,

Tình bạn sang sông ư hư hư,

Tình bạn con sáo sang sông ư hư hư.
hư,

Nên a ơ chi, nên chi con sáo ư hư hư
sổ sổ sổ sổ sổ sổ lồng, con sáo sổ lồng tình.
bạn bay xa ư hư hư, tình bạn con sáo bay
xa ư hư hư.

II/ Điệu Hoài Xuân:

Ai đem con sáo sang sông, để cho để
cho con sáo ơ người ơi!

Sổ sổ lồng ơ người ơi ơ bay xa,

Sổ sổ lồng ơ người ơi bay xa.

III/ Điệu tình tang:

Ai đem con sáo sang sông,

Để cho để cho con sáo ô tang ô tang.
tình tang số lông ô tang tình tang.

Xa bay xa là xa bay xa ô tang ô tang.
tình tang.

Tình tan tình, ô tang tình tang, ô tang.
tình tang.

IV/ Điệu lý nội hay lý Thầy tu (Hơi thiên)

Ai đem con sáo tình bạn sang sông ư.
hư, làm rằng, nên chi, chi nên chi con sáo ư
hư,

Nên chi, nên chi con sáo số số lông bay
xa ư hư hư làm rằng nên chi nên chi con sáo
ư hư a số lông bay xa ư hư bay xa.

Lý mười thương

(Lý tang tình)

Phần văn học

Một thương tóc bỏ đuôi gà,
Hai thương ăn nói mặn mà có duyên,
Ba thương má lúm đồng tiền,
Bốn thương răng lóng lánh, hạt huyền kém
thua,

Năm thương cổ hây đeo bùa,
Sáu thương nón thượng quai tua dịu dàng,
Bảy thương ăn nói khôn ngoan,
Tám thương má phấn lại càng thêm xinh,
Chín thương cô ngủ một mình,

Mười thương mắt biếc đưa tình cho ta.

Phần lời ca

Một thương tóc bỏ đuôi gà,

Hai thương hai thương ăn nói ô tang, ô tang tình tang mặn mà ô tang tình tang duyên có duyên tình duyên có duyên ô tang, ô tang tình tang, tình tan tình, ô tang tình tang, ô tang tình tang.

.....

Lý giao duyên

Phần văn học

Cách phá Tam Giang em sang ngang không dặng,

Ngoắt với ời chàng nghĩa nặng còn đây.

Phần lời ca

Cách phá Tam hây hơ Giang em sang không dặng, ngoắt với ời chàng, ngoắt với ời chàng mà nghĩa nặng tình thâm, ngoắt với ời chàng nghĩa nặng tình thâm hơ.

Những câu hát khác theo điệu giao duyên

1) Nhớ dòng Hương Giang những đêm cô tịch,

Nhớ điệu Nam Bình tiếng phách nhịp khoan thai.

2) Ai nhớ thương ai lảng lai thương nhớ,
Chút nữa ra về có dang dở chi không ?

3) Nhớ Truồi có dâu, nhớ cau Nam Phổ,
Nhớ đóa hoa hương đường Lục Bộ xinh,
xinh,
Nhớ chợ Bao Vinh ghe màn tấp nập,
Nhớ dáng con đò đồn lính tập sang
ngang.

Lý quỳnh tương

(Lý dăng rệu)

Phần văn học

Dao vàng đem liếc đá vàng,
Mắt anh anh liếc, mắt nàng nàng đưa.
Giả lơ đi kéo thái gian (5) ngờ,
Rằng đây thương đó, biết cơ hội nào gặp
nhau.

Phần lời ca

Dao thì vàng dao thì vàng đem liếc đá
vàng ư.

Mắt anh *tình như* anh liếc *nổi* mắt nàng,
mắt nàng đưa, nàng đưa.

Giả lơ đi kéo thái gian (5) ngò *ơ* giả lơ đi,
kéo thái gian ngò,

Rằng đây *tình như* thương đó, biết cơ hội
nào gặp nhau.

Lý vọng phu

(Lý chàng ơi)

Phần văn học

Mẹ thương con mỗi mòn đôi mắt,
Thiếp nhớ chàng ruột thắt héo hon.
Ơi chàng ơi !
Chi mà tệ tệ rửa chàng,
Chi mà bạc bạc lấm chàng.
Phụ tình phàng duyên chi mấy,
Thiếp trông chàng má chẳng thấy chàng
đâu !

Ơi người tình như ời !

Phần lời ca

Phụ tình ơ thành ơ duyên ơ chi hơ mấy hơ,

Thiếp hơ trông hơ chàng nay thiếp ơ
trông ơ chàng hơ mà chẳng thấy ơ chàng ơ
đâu !

Ơi người ơ tình như ời ơ chi mà tề, tề
lắm ơ chàng ơ,

Chi mà bạc, bạc lắm nờ.

Lý bốn mùa

(Lý Huệ tình)

Gió **mùa xuân** rừng rừng nước mắt,
Nhớ tới chàng ruột thắt héo don (6).
(Đệm và láy)

Gió **mùa hè** tiếng ve kêu đế,
Mong nhớ chàng bóng xế trăng lu (7).
(Đệm và láy)

Gió mùa thu mẹ ru con lú (8),
Cha con đã vui thú nơi mô ?
(Đệm và láy)

Gió mùa đông nằm không thấy bạn,
Nhớ thương chàng nhiều đoạn đắng cay.
(Đệm và láy)

-
- (1) huê : hoa.
 - (2) mờ như : mà như.
 - (3) ba tàn : hoa tàn.
 - (4) trắng lụn : trắng lặn.
 - (5) thái giang : thể gian.
 - (6) héo đon : héo hon.
 - (7) trắng lu : trắng mờ.

(8) con lú : con ngũ.

Lý hoài xuân (*)

(Hát trung bình - Phách một)

	1	2	3	4	1	2	3	4		
Y	六	六	六	六	六	Y	五	仕	Y	
oi trò đi học nhà trường					phải a					
六	五	六	上	尺	Y	六	工	六	Y	
chăm phải chăm mà			bước		oi trò oi					
Y	尺	六	工	尺	上	尺	合	上	尺	六
kéo ư hư hừ đường					oi trò oi còn xa					
Y	尺	六	工	尺	上	尺	合	上	尺	六
kéo ư hư hừ đường					oi trò oi còn xa					

Con ong khuyên học

I

Oi trò đi học nhà trường !
Phải chăm mà bước kéo đường còn xa.

II

Giữa đường chớ nhớn chớ la,
Phải so ngày tháng thoát đà đường thoi.

III

Nào gương nào phép phải noi,
Vâng lời dạy bảo theo đòi sử-kinh.

IV

Đừng theo bướm bạc lảng-lênh,
Bạn bè giỡn hót sa tình say vui.

V

Ong kia chăm việc lui cui,
Dầm sương lấy mật góp mùi trăm
bông.

VI

Lưng eo liệng giữa thình-không,
Lấy lời khuyên trẻ hết lòng siêng-
năng.

* *

(*) Những bài có dấu (*) là những bài trích trong "Sách dạy hát tiếng Nam - Chants d'écoliers en annamites" của hai cụ Nguyễn Trung Phán và Nguyễn Trung Nghệ. Imprimerie Tiếng Dân, 1929.

Lý giang nam (*)
(Hát trung bình - Phách một)

1	2	3	4	1	2	3	4
ㄚ	ㄞ	ㄚ	ㄥ	ㄚ	ㄞ	ㄚ	ㄥ
	ăn		trái		nhớ		kẻ
ㄚ	ㄥ	ㄞ	ㄥ	ㄚ	ㄞ	ㄞ	ㄥ
	cây	trồng	cây		nào	nào	ai
ㄥ	ㄚ	ㄞ	ㄞ	ㄚ	ㄞ	ㄞ	ㄚ
	ai		ai vun quén				ai vun quén
ㄎ	ㄞ	ㄎ	ㄣ	ㄥ	ㄞ	ㄞ	ㄞ
	mày cho	mày	mày	ăn	ừ	hừ	hừ
ㄎ	ㄞ	ㄎ	ㄣ	ㄥ	ㄞ	ㄞ	ㄞ
	mày cho	mày	mày	ăn	ừ	hừ	hừ

Nhớ ơn

I

Ăn trái nhớ kẻ trồng cây,
Nào ai vun quén cho mày mày ăn ?

II

Ta đừng vội nghĩa vong ân,
Uống nơi nước nọ nhớ chùng nguồn
kia.

III

Nhớ ơn gầy dựng xưa kia,
Núi công bể đức đầm đìa móc sương.

IV

Nhớ ơn chín tháng cưu-mang,
Sanh thành dưỡng dục nhọc nhằn bi
ết bao!

V

Nhớ ơn đào-tạo cần lao,
Mai hôm luyện tập, ra vào khuyên
rần.

VI

Ơn kia nặng biết mấy cân ?
Mênh mông trời bể mấy tầng cao sâu
!

VII

Dầu không kết cỏ về sau,
Cũng đừng phụ bạc ngõ hầu nên thân
!

* *

Lý huê tình (*)

(Hát trung bình - Phách một và phách tư)

1	2	3	4	1	2	3	4				
Y	Y	五	五	Y	Y	六	五				
thế gian				ai cũng							
仕	五	六	尺	Y	Y	五	五				
ư a phải làm						siêng thời					
Y	六	工	六	五	Y	工	上	工			
thôi mà sung sướng		nổi nhác cam									
Y	上	工	尺	上	四	Y	Y	合	四		
chịu ừ hư hư hèn					học trò						
Y	上	Y	工	Y	上	工	尺	上	四		
chăm		việc		sách ừ hư hư đèn							
Y	合	四	上	合	四	上	工	尺	上	工	尺
hư hư hư hư hư				hư		hư hư hư hư hư					
工	六	工	尺	四	上	尺	Y	Y	Y	Y	
ư hư hư hư hư											
Y	Y	五	五	Y	Y	六	五				
canh nông				là gốc							
仕	五	尺	六	Y	Y	五	五				
ư a dân ta						phần nhiều					
Y	六	工	六	五	Y	工	尺	上			
thôi mà giàu có				nổi cũng nhờ							

Y	尺	上	四	上	尺	Y	Y	尺	尺			
nuong ruong nuong						ai oi						
Y	上	Y	工	Y	尺	上	四	上	尺			
chó			bỏ		hoang đất hoang							
上	工	尺	上	工	尺	工	六	工	尺	四	上	尺
hư	hư	hư	hư	hư	hư	ư	hư	hư	hư	hư	hư	hư

Nhút nghệ tinh, nhút thân vinh

I

Thế gian ai cũng phải làm,
 Siêng thời sung sướng, nhác cam chịu
 hèn.

Học trò chăm việc sách đèn,
 Văn-chương cách-trí tập rèn cho hay.
 Xôi kinh nấu sủ đêm ngày,
 Có công mài sắt, có ngày nên kim.
 Văn-minh ta hãy lần xem !

II

Công nông là gốc dân ta,
 Phần nhiều giàu có cũng nhờ ruộng
 nương.

Ai ơi ! Chớ bỏ đất hoang,
 Bao nhiêu tác đất, tác vàng bấy nhiêu !
 Quản bao mưa sớm nắng chiều,
 Có công khó nhọc, có chiều giàu sang !
 Sao cho rõ mặt phú cường !

III

Mỗi người phải có một nghề,
 Có nghề ta mới có bề vẻ vang.

Bách công tinh xảo trăm dàng,
 Nghề nào nghề nấy hay càng thêm hay.
 Mở lò nung đúc tháng ngày,
 Vào trong hóa-học, ra ngoài khí cơ.
 Nghề tinh, thân mới vinh mà !

Lý nam xang (*)
 (Hát trung bình - Phách một)

1	2	3	4	1	2	3	4
六	六	五	上	五	六	上	六
l	n	p	c	ư	l	n	l
五	六	上	六	丫	丫	仕	六
ư	l	n	l			n	m
五	仕	仕	仕	丫	仕	仕	仕
t	n	t	m		à	ư	à
丫	五	仕	丫	五	仕	六五六	
	m	p		m	p	t	t
丫	五	仕	丫	五	仕	五六工	
	ư	x		ư	x	ư	l
丫	尺	六	丫	五	仕	六五六	
	m	p		m	p	t	t

Ngũ luân

I

Làm người phải có ngũ luân,
 Nếu mà thiếu một, mười phân thẹn
 thường.

II

Thử xem các giống chim muông,
Hổ lang còn có cha con thân tình !

III

Kiến ong có dạ trung trinh,
Cái nền quân-chủ đình ninh giữ bền !

IV

Nhạn hồng thú tỵ anh em,
Khi bay khi đậu dưới trên có hàng !

V

Thư cứu chồng vợ hiệp loan,
Song song hai tiếng '*quan quan*'
xướng hòa!

VI

Nai hữu bầu bạn thiết tha,
Cùng nhau lũ bảy đoàn ba hiệp quân !

VII

Vật mà còn chút di-luân,
Huống là nhân-loại bỏ vãng sao
đành !

* *

Lý tử vi (*)

(Hơi chậm - Phách ba)

	1	2	3	4	1	2	3	4
○	○	○	○	○	○	○	○	○
合	四	尺	上	上	尺	丫	合	四
○	○	○	○	○	○	○	○	○
丫	工	尺	合	上	尺	四	六	丫
○	○	○	○	○	○	○	○	○
上	尺	丫	上	四	尺	合	丫	丫
○	○	○	○	○	○	○	○	○
工	四	工	上	上	尺	丫	工	四
○	○	○	○	○	○	○	○	○
丫	工	尺	合	上	尺	工	六	丫
○	○	○	○	○	○	○	○	○
上	尺	丫	合	四	尺	上	丫	丫

phải nghĩ trước sau làm con phải nghĩ trước sau
 công cha tình như nghĩa mẹ lo âu báo đền
 nhớ ơn cúc dục sanh thiêng
 cúc dục sanh thiêng nhớ ơn cúc dục sanh thiêng
 núi cao tình như bể rộng biết đến thế nào
 ngấm ngủi chín chữ cù lao

Ở với cha mẹ

I

Làm con phải nghĩ trước sau,
 Công cha nghĩa mẹ lo âu báo đền.
 Nhớ ơn cúc dục sanh thiêng,

Núi cao bể rộng biết đên thế nào ?
Ngẫm nguì chín chữ cù lao !
Nỗi niềm báo đáp biết bao cho vừa !
Ngọt bùi rượu sớm trà trưa,
Nóng toan quạt mát, lạnh ngựa sưởi
than.
Mai hôm hầu hạ dưới màn,
Hết lòng phụng dưỡng cho toàn đạo
con.
Chăm lo nỗi nghiệp tổ tông,
Sao cho vinh hiển cha rồng em tiên !
Muôn năm con thảo cháu hiền !

II

Anh em một giống một dòng,
Ở ăn nên phải hết lòng yêu nhau.
Độc thi Đường đệ (1) mấy câu,
Nữ nào chủ dục (2) lẽ đâu huých tường
(3).
Trong nhà anh thuận em nhường,
Một lâu hoa-ngạc (4) hợp đoàn vầy vui.
Gẫm suy đến chữ khổng hoài (5),
Nghĩ khi cấp nạn lấy ai đỡ mình ?
Cùng chung khí huyết sanh thành,
Đói no đùm bọc, rách lành sẻ san.
Giúp giùm há đợi giàu sang,
Khó nghèo cũng phải đỡ đàng cùng
nhau.

Dầu chia nam bắc mặc dầu,
Cũng trong máu mủ đồng bào mà ra !
Cũng nòi Bách Việt đâu xa !
Trăm năm ta chó bỏ ta một ngày !
Anh em như thể chân tay.

- (1) Đường đệ : bài thi vịnh về anh em.
- (2) bì oa chủ dục : nổi da xáo thịt.
- (3) huých tương : anh em đánh nhau.
- (4) hoa-ngạc : chỗ anh em ở chung.
- (5) khổng hoài : anh em rất thương yêu nhau.